

Коршак В.С.

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир

Науковий керівник: Сушицька Ю.О.,

старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності

Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Війна в Україні, розпочата у 2014 році, має суттєвий негативний вплив на функціонування політичної системи, що загрожує демократичним цінностям і сприяє деінституціоналізації демократії. На окупованих територіях громадяни позбавлені основних прав, таких як право на життя та безпеку. Водночас погіршення соціально-економічної ситуації ускладнює реалізацію прав людини на решті території країни. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб через тимчасове переміщення населення в безпечніші регіони додатково посилює соціальну напруженість. У відповідь на ці виклики виникає потреба в розробці ефективних механізмів захисту прав людини та визначенні правового статусу внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Першими кроками у цьому напрямку були прийняті закони України, які заклали основу для становлення дієвого механізму захисту. Зокрема, це Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1, 2]. Одним із наступних кроків у створенні механізму захисту та реалізації прав людини стало створення 20 квітня 2016 року Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, де у червні 2022 року була створена посада Уповноваженого з питань внутрішньо переміщених осіб, яка є ключовою у захисті прав переміщених громадян [3].

Децентралізація стала важливим механізмом захисту прав людини та допомоги в отриманні статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні. Раніше ці питання вирішувалися центральними органами виконавчої влади або місцевими державними адміністраціями, але зараз процес надання документів, що підтверджують правовий статус громадян, здійснюється через місцеві органи, що значно спрощує роботу державних структур і пришвидшує отримання допомоги. Верховна Рада України в 2022 році ухвалила законопроект № 7255, який уточнює повноваження суб'єктів цивільного захисту та імплементує норми міжнародного гуманітарного права, зокрема положення Женевської конвенції 1949 року [4]. Цей закон регулює захист цивільного населення та територій в умовах військової агресії РФ, а також конкретизує роль місцевого самоврядування в сфері цивільного захисту. Значний прогрес у захисті прав людини відбувся через розширення законодавчої бази та децентралізацію, що полегшило оформлення правового статусу осіб. Доктрина позитивних зобов'язань держави вимагає вжиття ефективних заходів для захисту прав громадян, особливо в умовах збройного конфлікту.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою (ВПО) – є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації,

повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

ВПО мають право на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство або їх спеціальний статус. Це право є важливим для забезпечення їх соціальної інтеграції та доступу до інших прав, зокрема: право на працевлаштування, соціальне забезпечення, освіти та пенсійне забезпечення, що дозволяє ВПО продовжувати свою професійну та освітню діяльність, а також отримувати соціальні гарантії від держави; доступ до медичних і реабілітаційних послуг, що включає як звичайну медичну допомогу, так і спеціалізовані послуги з реабілітації; безкоштовне харчування для дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, що є частиною державної підтримки соціально вразливих категорій ВПО; гуманітарна та соціальна допомога для забезпечення базових потреб осіб, які втратили свої джерела доходів або майно; реалізація виборчих прав, що гарантує ВПО можливість брати участь у виборах, зберігаючи своє політичне право навіть у нових умовах проживання.

Законодавство також передбачає права на пошук та возз'єднання членів сім'ї, які втратили зв'язок унаслідок переміщення. ВПО мають право на безпечні умови проживання та на отримання інформації про безпеку на їхньому попередньому та новому місці проживання.

Держава надає безоплатне тимчасове житло терміном до шести місяців з моменту взяття на облік, що може бути продовжено для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю та пенсіонерів. Крім того, передбачені спрощені процедури для реєстрації бізнесу та припинення зайнятості, а також спрощені механізми отримання допомоги по безробіттю.

Серед важливих фінансових гарантій варто виокремити звільнення від сплати кредитів і процентів для осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або були змушені переселитися з них. Також ВПО мають право на державну підтримку у здобутті вищої освіти, що включає можливість отримання пільгових кредитів, стипендій, а також безкоштовного забезпечення гуртожитком і підручниками [2].

Висновки міжнародних експертів підтверджують, що на непідконтрольній території України порушуються такі основоположні права, як свобода пересування, свобода світогляду та віросповідання, право на мирні зібрання та свободу об'єднання, економічні та соціальні права, право на житло, землю та власність, а також право на охорону здоров'я [5, с. 48].

На сьогодні в Україні відсутній дієвий механізм відновлення порушених прав власності, завданих внаслідок бойових дій. Хоча постраждалі можуть звертатися до суду, рішення українських судів щодо компенсації збитків проти російської федерації не можуть бути примусово виконані на території держави-агресора без відповідного дозволу, який є неможливим. Важливу роль у захисті постраждалих від війни відіграє інститут внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Його правове регулювання почалося з документа ООН 1996 року, який аналізує міжнародні норми з прав людини, гуманітарного права та законодавства про біженців. Незважаючи на те, що ці правові норми охоплюють низку аспектів, деякі важливі сфери залишаються недостатньо забезпеченими для ефективного захисту і допомоги ВПО [6, с. 433].

У контексті збройного конфлікту в Україні та окупації частини території країни виникає низка викликів, що ускладнюють захист основних прав людини. Одним із ключових факторів є децентралізація процесів захисту прав ВПО, яка сприяла більш оперативному наданню правової допомоги та полегшила процедуру отримання необхідних документів. Однак, існуючі правові механізми щодо відшкодування збитків, завданих внаслідок бойових дій, є недостатніми для

ефективного відновлення порушених прав власності, що вимагає подальшого удосконалення законодавства.

Впровадження міжнародних стандартів, таких як положення Женевської конвенції 1949 року, у національне законодавство є важливим кроком у напрямку підвищення рівня захисту прав цивільного населення в умовах війни. Проте, залишаються неврегульованими деякі аспекти, зокрема питання щодо захисту прав ВПО та їхнього майна. Доктрина позитивних зобов'язань держави, яка вимагає активної участі держави у забезпеченні прав громадян, також є центральною в оцінці ефективності захисту прав людини під час збройного конфлікту.

Таким чином, незважаючи на значний прогрес у сфері законодавчого забезпечення прав людини в Україні, подальша робота має бути спрямована на вдосконалення механізмів реалізації цих прав та їх захисту, зокрема через міжнародну співпрацю та інтеграцію міжнародних правових норм. Міжнародна підтримка залишається критично важливим фактором у забезпеченні стабільності та правового захисту громадян України.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : офіційний веб-сайт. URL: <https://minre.gov.ua/>
4. Про захист цивільного населення під час війни, ратифікована : Женевська конвенція від 12 серпня 1949 р. № 995_154. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Паламарчук В. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. 2021. 10 грудня. С. 48–52.
6. Коляр О. Внутрішньо переміщені особи: міжнародні орієнтири захисту. Ужгородський національний університет. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2015. № 4. С. 432–435. URL: http://papjournal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2015.pdf#page=432